

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, која је донета на IX редовној седници од 09.04.2026. године одређена је комисија за оцену докторске дисертације докторанда Данила Савића *Језички контакти између Италије и Балкана у антици: случај месапског и језичких реликата Илирика (Contacts entre les langues de l'Italie et des Balkans pendant l'antiquité : le cas du messapien et des vestiges linguistiques de l'Illyricum)*. Наставно-научно веће именовало је Комисију у саставу др Беноа Росињол, редовни професор Универзитета у Авињону (председник Комисије), др Драгана Николић, виша научна сарадница Балканолошког института САНУ, др Биљана Михаилова, ванредна професорка Универзитета „Св. Климент Охридски” у Софији, PD Dr. habil. mult. Велизар Садовски, истакнути научни сарадник Института за иранистику Аустријске академија наука, носилац националне хабилитације у Италији са звањем редовног професора и члан Европске академије наука. Након увида у докторску дисертацију, Комисија има задовољство да поднесе следећи

ИЗВЕШТАЈ

О оцени докторске дисертације

Господин Данило Савић представља докторску дисертацију под насловом *Језички контакти између Италије и Балкана у антици: случај месапског и језичких реликата Илирика (Contacts entre les langues de l'Italie et des Balkans pendant l'antiquité : le cas du messapien et des vestiges linguistiques de l'Illyricum)* припремљену у оквиру заједничког менторства на École Pratique des Hautes Études (EPHE) (упоредна граматика) под менторством професора Емануела Дипраза и на Универзитету у Београду (Филозофски факултет, Одељење за класичне науке) под менторством професора Александра Ломе.

Основне студије из области класичних наука завршио је на Филозофском факултету у Београду, а потом је у Паризу, на EPHE стекао мастер диплому из индоевропске лингвистике. Данило Савић је запослен као асистент задужен за вежбе из историјске граматике грчког језика на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду, а своју докторску дисертацију припрема од 2020. године.

Његова дисертација *Језички контакти између Италије и Балкана у антици: случај месапског и језичких реликата Илирика (Contacts entre les langues de l'Italie et des Balkans pendant l'antiquité : le cas du messapien et des vestiges linguistiques de l'Illyricum)*, обима 535 страна, написана је претежно на француском језику, уз значајан део извештаја на српском (стр. 494–515) и обимну завршну библиографију (стр. 518–535). Тема је организована у четири главна поглавља, након којих следи опсежан закључак. Четврто поглавље доноси тридесет значајних одредница које успостављају ономастичке и лексичке кореспонденције између Месапије и Илирика.

Др Драгана Николић, виша научна сарадница Балканолошког института Српске академије наука и уметности, изнела је следећа запажања:

Биографски подаци о кандидату

Данило Савић рођен је 4. априла 1994. године у Београду, где је завршио основно и средње образовање. Студије класичних наука започео је на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду. Током академске 2017/2018. године усавршавао се на *École Pratique des Hautes Études* у Паризу као стипендиста француске владе, где је са одличним успехом стекао мастер диплому. Током студија специјализовао се за сабелске језике и латински језик, а похађао је и семинаре из санскрta, тохарског, литванског језика и индоевропске лингвистике. Докторске студије похађао је у оквиру заједничког менторства између *École Pratique des Hautes Études* и Филозофског факултета Универзитета у Београду.

У периоду од 2018. до 2026. године господин Савић био је запослен као истраживач у Балканолошком институту Српске академије наука и уметности. Од марта 2026. године обавља дужност асистента на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Проблематика и циљеви дисертације

Дисертација је посвећена језичким контактима између месапског језика и језичких остатака Илирика. Циљ рада јесте да се прецизније одреди место месапског унутар индоевропске језичке породице, као и да се боље разуме природа односа између месапског и „илирског“ језика, те питање њиховог (палео)балканског порекла, ради јаснијег дефинисања језичких веза између две обале Јадрана.

Истраживање полази од хипотезе о балканском пореклу месапског, засноване на ономастичким и лексичким везама са Балканом, као и на сведочанствима античких извора о сеобама Илира у Италију. Постојање лексичких и ономастичких веза између месапског и језичког простора римског Илирика данас је широко прихваћено, али природа тих односа још увек није у потпуности разјашњена. Оваква анализа остаје отежана не само због изузетно фрагментарне природе палеобалканских језика, познатих углавном преко ономастичких облика и неколико глоса сачуваних у грчким и латинским изворима, већ и због разлика у карактеру и хронологији доступних извора. Потребно је узети у обзир и временску дистанцу која раздваја сачувана сведочанства: месапски натписи углавном потичу из периода од VI до II века пре н. е., док се подаци о Илирику углавном односе на доба принципата, између I и III века н. е.

За део посвећен месапском језику дисертација се превасходно ослања на радове Ј. Мацингера, нарочито на његову недавну монографију (2019), као и на бројне студије К. де Симонеа и Ј. Унтермана. У погледу алфабета и принципа транслитерације, аутор се ослања и на фундаменталну студију М. Лежена (1991). За палеобалкански део рада неопходно је било враћање на истраживања Х. Краеа и А. Мајера. Аутор налази чврст ослонац у истраживањима Р. Катичића, чији је метод антропонимијских области

значајно обновио анализу језичке ситуације Илирика, као и у новијим радовима Липерта и Мацингера.

Структура и организација дисертације

Структура дисертације је изузетно логична и кохерентна. Рад је организован у четири поглавља, којима претходи увод, а следе закључак и резиме на српском језику.

Прво поглавље („Месапски језик“, стр. 29–120) посвећено је детаљној анализи фонологије месапског језика, са циљем успостављања поуздане основе за поређење са другим индоевропским језицима. После уводних разматрања и представљања особености месапског писма, аутор анализира различите фонеме и њихов развој из индоевропског прајезика, у границама које дозвољава доступна документација.

Друго поглавље („Трансјадранска кретања Илира ка Италији“, стр. 121–254) посвећено је хипотезама о присуству Илира и других балканских популација у Италији. Аутор разматра књижевне и ономастичке изворе који се односе на Либурне, Јаподе и предања о миграцијама Илира у Апулију, при чему посебну пажњу посвећује месапској етнонимији и топонимији у светлу балканских паралела.

Треће поглавље („Палеобалкански језици и месапски“, стр. 255–355) представља различите дефиниције појма палеобалканских језика у научној литератури, као и етимолошке теорије и метод антропонимијских области ради реконструкције језичке ситуације у Илирику и суседним областима. Поглавље доноси и преглед главних палеобалканских језика (трачког, дачког, македонског и пеонског), уз разматрање места албанског језика у проучавању старих балканских језика. Завршава се поређењем фонолошких одлика месапског са другим палеобалканским језицима и албанским.

Четврто поглавље („Ономастичке и лексичке кореспонденције између Месапије и Илирика“, стр. 356–468) окупља главне ономастичке и лексичке паралеле између месапског и палеобалканских језика. Оно представља један од најзначајнијих делова дисертације. Полазећи од тридесетак детаљно анализираних примера, аутор изводи закључке о језичким контактима између различитих области палеобалканског света.

Библиографија (стр. 518–535) обухвата најрелевантније наслове за тему дисертације.

Научни допринос

Дисертација представља значајан допринос у више области античких студија и индоевропске лингвистике, ономастици палеобалканског комплекса, контактної лингвистици античке Италије, историографији старог Балкана и историји трансјадранских кретања. Међу најважнијим позитивним закључцима овог истраживања издваја се потврда балканског порекла Месапа на основу тридесетак издвојених ономастичких и језичких кореспонденци. Анализа такође показује да се паралеле месапског пре свега односе на Илирик и указује на то да је месапски био сродан једном или више палеобалканских језика. Веома је значајан закључак да већина

најпоузданијих кореспонденци потиче из подручја средње Далмације, које одговара далматско-панонској именованој области. На ширем плану, дисертација је успешна у осветљавању језичке ситуације античког Балкана и постиже задати циљ да постави чвршћу основу за компаративно проучавање фрагментарно посведочених палеобалканских језика језика.

Реч је о изузетно значајном научном подухвату чији ће резултати имати трајан утицај у овој области истраживања.

Закључак и мишљење

Дисертација господина Данила Савића представља изузетно темељан, методолошки доследан, добро документован рад, који сведочи о одличном познавању проблематике историјске лингвистике и филологије старих језика. Аутор приступа изузетно фрагментарној грађи са методолошком опрезношћу и израженим критичким осећајем.

Имајући у виду значајне научне квалитете овог рада, дајем изузетно позитивно мишљење о овој докторској дисертацији и без резерви препоручујем да се одобри њена одбрана.

Др Биљана Михаилова, ванредна професорка Универзитета у Софији „Св. Климент Охридски”, истиче да докторска дисертација Данила Савића представља озбиљан научни рад који прати највише стандарде индоевропске лингвистике. Теза се уклапа у изузетно сложено истраживачко поље, које карактеришу оскудност и хетерогеност података: фрагментарни натписи, посредна ономастичка грађа и изоловане глосе. Рад се издваја својим обимом (више од 500 страна), јасном структуром, пажњом посвећеном и најситнијим детаљима и сталним настојањем ка методолошкој доследности.

Први део докторске дисертације сам по себи представља заокружену целину. Фонетика месапског језика описана је из перспективе савремених домета индоевропске лингвистике. Аутор такође пружа веома значајан и користан преглед фонетских развоја од индоевропског прајезика ка месапском. При томе се суочавамо са истим тешкоћама које прате проучавање других фрагментарно посведочених језика: језичка грађа је ограничена, етимологије су несигурне, па су самим тим и фонетске кореспонденције засноване на њима такође неизвесне. И класификација месапског унутар индоевропских језика остаје несигурна, будући да се ослања на језичке особине изведене из спорних етимологија.

Важан закључак, заснован на малом корпусу облика који садрже лабиовелар (три примера), указује на то да је месапски познавао разлику између лабиовелара и простих велара, те да је, према томе, био *centum* језик. Треба поменути и још један конкретан детаљ. Данило Савић настоји да испита развој индоевропских ларингала у месапском.

На основу два јединствена примера, који ипак имају уверљиве етимологије, можемо закључити да је месапски вокализовао ларингале у позицији *Н҃С-, као и грчки (Риксов закон), јерменски и албански: **h₂ritkos* „медвед“ > месап. *art'as* (лично име), **h₂rh₃-eh₂*- > месап. *aran* „поље“ (?). Овај пример наводим зато што посебно јасно показује ограничења у проучавању фрагментарних језика. Тешко је изводити чврсте закључке о овом фонетском развоју, јер нам третман сонантских вокала у месапском уопште није познат.

Посебно треба истаћи да дисертација садржи више одличних етимолошких студија, попут оне посвећене епитету Јупитера Грабовију (*Juppiter Grabouius*), које представљају значајан допринос палеобалканској и индоевропској лингвистици.

Са општег становишта, допринос овог рада огледа се у анализи односа између месапског и балканских језика. Аутор (1) јасно разликује поједине балканске језике и указује на језичку хетерогеност Илирика; (2) даје преглед свих палеобалканских језика и прецизира сам појам, који, по његовом мишљењу (са чиме се и сама слажем), има ареални карактер и односи се на језике Илирика, трачки и дачки, језик појединих македонских глоса, као и облике неизвесне језичке припадности са простора старог Балкана. Аутор сматра да грчки, албански, фригијски и венетски чине спољни круг и не могу се описати као палеобалкански, иако показују везе са једним или више чланова унутрашњег круга. Ако сам добро разумела, ареална концепција палеобалканских језика била би паралелна концепцији балканског језичког савеза. Познато је да четири језика чине тај савез, док су други, попут неких српских говора, периферни, а турски представља језик који врши утицај на балканске језике, а да сам не припада том савезу. Још је Владимир Георгијев пре више деценија предложио постојање језичког савеза на простору старог Балкана; (3) утврђује да је месапски пореклом балкански језик блиско сродан једном или више говора Илирика; (4) нуди продубљено читање лексичких и ономастичких кореспонденција између Месапије и Илирика; (5) закључује да месапски, као и далматско-панонска и илирска (у ужем смислу) ономастика, потичу из заједничке језичке основе; (6) закључује да албански показује лексичке везе са више палеобалканских језика, укључујући и месапски, али да се ниједан од њих не може сматрати његовим непосредним претходником.

Посебно ценим и последње поглавље ове докторске дисертације, посвећено ономастичким и лексичким кореспонденцијама између Месапије и Илирика. Оно има велику практичну вредност. Разматрања различитих лексичких кореспонденција представљају засебне филолошке и етимолошке студије.

Ова докторска дисертација представља једно од најзначајнијих дела која су се појавила у области палеобалканске лингвистике током последњих деценија и намеће се као важно референтно дело за проучавање месапског и палеобалканских језика. Стога са уверењем истичем да ова дисертација у потпуности заслужује да буде препозната као

значајан допринос истраживањима у области историјске лингвистике и индоевропске филологије.

Др Биљана Михаилова износи и неколико напомена у вези са трачким језиком. У погледу развоја безвучних сугласника у трачком, треба узети у обзир да је врло вероватно дошло до регресивне дисимилације аспирираног, сличне Грасмановом закону, када реч садржи низ од два аспирирана сугласника. Такав процес уочава се у топониму Πέριπθος < *perw-(e)nt, чији корен потиче од индоевропског *per- „стена, планина“, сродног санскртском párvata- < *perw-nt-.

У вези са именом Σεύθης — именом владара одриског краљевства у Тракији — које се обично пореди са санскртским hótār- и авестанским zaotar- „свештеник (који излива жртву)“ < *ǵhew-tē(r), истиче се да је ово име веома добро посведочено и да се само веома ретко јавља са неаспирираним денталом.

По узору на германске речи изведене из прагерманског *gudą (гот. guþ итд.), Σεύθης би се алтернативно могао објаснити полазећи од индоевропског ǵ^hewH-/*ǵ^hweH- „звати“ (санскр. hávate, авест. zavaite „позвати“, лит. žavėti, žaviù „очарати“, стсл. звати, зовж „позвати“, тох. В kwātār „позвати“). У погледу семантике, упоредити и санскртско hūtá- „призван“, епитет Индре. У религијској мисли Трачана врховна божанства била су тесно повезана и са митовима о стварању света и са пореклом њихових владара, који су истовремено схватани и као богови и као свештеници. Наравно, пуни вокализам корена остаје да буде објашњен. Такође препоручујем књигу која може бити корисна за разјашњење појединих нејасноћа у вези са трачким вокализмом: Мирена Славова, *I дијалектите в тракийските имена*, Универзитетско издаваштво „Св. Климент Охридски“, Софија, 2007.

Др Велизар Садовски, хабиловани научни сарадник Аустријске академије наука, истиче следеће:

У својој дисертацији господин Данило Савић преиспитује језички положај месапског и његове односе са палеобалканским језицима, комбинујући фонолошку анализу, ономастику, књижевне изворе и историјску интерпретацију. Он доводи у питање старије панилирске моделе и заступа тезу о постојању специфичнијих регионалних скупова веза, нарочито између месапског и далматско-панонске ономастичке области, задржавајући притом опрезан приступ услед фрагментарне природе документације.

Данило Савић (у даљем тексту: аутор) израдио је обимну докторску дисертацију од преко 530 страна, у којој доноси изузетно савесну, опрезну и свеобухватну документацију, као и научни коментар извора који се односе на историју и развој два централна предмета његовог истраживања — месапског и низа индоевропских језика усредсређених пре свега на западни део југоисточне Европе. Снага ове студије почива на изузетно пажљивом методолошком приступу, који се доследно спроводи током

читаваог истраживања и непрестано служи као водилца читаоцу. Реч је о резултату значајног и темељног рефлексивног рада, који анализама даје изузетну чврстину.

1 — У погледу циља, структуре и методолошког оквира, монографија се бави нерешеним питањима класификације месапског унутар индоевропске породице и његових веза са илирским и другим старим балканским језицима, пружајући кључну основу за поређење. У ствари, од Парланђелија (Parlangeli 1960) није начињена ниједна потпуна модерна фонолошка синтеза, а балканска језичка грађа као и митови о миграцијама ка Италији остали су само делимично анализирани. Осим тога, текстуални извори веома су тешки за тумачење, јер углавном немају раздвајање речи ни интерпункцију, а претежно се састоје од кратких надгробних натписа који садрже само лична имена. Многи натписи сачувани су једино у виду цртежа или факсимила.

Студија укључује четири врсте извора релевантних за своје циљеве:

(1) фонолошке податке добијене из натписа. У том погледу желим посебно да скренем пажњу на анализу кључних елемената фонологије месапског, за коју је документација знатно обимнија него за друге палеобалканске језике. Систематско испитивање фонологије месапског предузето је ради успостављања чврсте основе за поређење са балканском грађом;

(2) књижевне изворе који сведоче о балканским миграцијама ка Италији: Важно је нагласити историографску димензију овог рада, која је видљива не само у општем уводу већ и на различитим нивоима аргументације у вези са појединим елементима теме;

(3) упоредну ономастику са обе стране Јадрана (историјска и компаративна димензија овог пажљивог истраживања заслужује посебно истицање, а њени резултати видљиви су на свим нивоима аргументације);

(4) реконструисану палеобалканску језичку грађу (илирски, дардански, трачки итд.), при чему аутор посебно даје предност строго историјско-филолошком приступу и са опрезом приступа генерализацијама.

Уводи и закључци који прате сваку целину изузетно су корисни за праћење тока истраживања и сумирање специфичних доприноса сваке фазе.

У том погледу, најзначајнији закључци аутора односе се на следеће теме:

2 — Што се тиче *фонологије месапског и њене интерпретације*, анализа показује да месапски комбинује очување индоевропских особина са локалним иновацијама. Многе од особина које су раније коришћене за класификацију типолошки су веома распрострањене и стога представљају слабе дијагностичке показатеље. То укључује развој *-o- > -a-, губитак аспирације, очување *-e- и анаптиксу у групама сугласника. Такве особине не омогућавају сигурну генетску класификацију унутар индоевропских подгрупа. Потенцијално значајнија иновација јесте развој праиндоевропског *ei > oi >

au, као што се види у облицима *baoštas*. Друга могућа изоглоса јесте палатализација /t/ испред /a/, хипотетички повезана са месапским теонимом **Т'ана** у поређењу са балканским (далматским) *Thana*. Систем вокала делује релативно конзервативно, чувајући квантитативне разлике, барем у најстаријим посведочењима. Ипак, графичко удвајање вокала пре одражава ортографске конвенције него стварну фонетску дужину и можда указује на непотпуну монофтонгизацију.

Поједине недоумице остају отворене, нарочито у вези са третманом *s (иницијалног и интервокалског), развојем палатала и лабиовелара и неправилним рефлексима сибиланата. У оквиру овог поглавља закључци су одлично организовани. Најчвршћи закључак фонолошке анализе јесте да се месапски пре свега понаша као *centum* језик. Аргументи укључују очување разлике лабиовелара, облике попут *kos* и *benna-*, као и паралеле са развојима келтског типа у области лабиовелара. Насупрот томе, *satem* елементи који су раније предлагани (нпр. *dazet*, *barzidihi*, *šon-*) нису поуздани и зависе од проблематичних реконструкција или несигурних претпоставки о асибилацији. Стога је *centum* тумачење методолошки убедљивије, иако не апсолутно. На крају, месапски је најбоље описати као индоевропски језик са *centum* тенденцијама и више независних иновација.

Ова аргументација истовремено представља добар пример начина на који се аутор дубоко посвећује својој теми, а да ипак задржава довољну дистанцу како би сагледао њена ограничења. Интелектуални напор потребан за разумевање документације, њену анализу, представљање резултата и њихово смештање у шири историографски контекст изузетно је велики. Строг аналитички и критички приступ доводи до минималних понављања, која су у оваквом раду несумњиво неопходна. Синтеза која произилази из овог приступа највишег је квалитета, а резултати су изложени јасно и уз логички веома прецизну аргументацију.

3 — Балканске миграције и критика „илирског“ јединства: ово изузетно поглавље отвара читав низ тема, међу којима се издвајају следеће: (3.1) Либурни и ограничени трагови миграција. Студија критички преиспитује хипотезе о масовним миграцијама ка Италији. Докази о присуству Либурна у северној Италији (Пиценум и суседне области) тумаче се као показатељ ограничених насељавања или трговачких испостава, а не масовних миграција. Ономастички подаци указују само на слаб и локализован утицај. Антропонимијске паралеле (на пример између митова Пелигна и либурнских имена) постоје, али нису довољне за реконструкцију кохерентног миграционог наратива. (3.2) Јаподи, Јапиги и умбријска документација: етноним *iapuzkum* и сродни облици указују на везу између балканских Јапода и италских Јапига, али та веза остаје посредна и историјски несигурна. Она може одражавати или старији заједнички етноним или каснији пренос. Други умбријски елементи који су некада сматрани „илирским“ (нпр. *naharkum*, *Grabouius*) поново се тумаче као етрурски или барем не-палеобалкански. Стога се одбацује постојање илирског језичког слоја у Умбрији. (3.3) Месапски митови о пореклу. Књижевне традиције о пореклу Месапа не чувају посебан мит о илирској

миграцији. Напротив, оне одражавају грчке оснивачке приче које су касније комбиноване са илирским мотивима. Причу коју преноси Плиније (девет младића и девојака Илира који оснивају Брундизијум) треба разумети као позну оснивачку легенду, а не као историјски доказ миграције. Ако илирски елемент и постоји, он вероватно одражава транс-јадранске контакте из хеленистичког периода, а не историју старије етногенезе. Синтеза изузетно сложене грађе у овом поглављу одликује се опрезношћу и јасноћом мисли. Аутор показује да у потпуности влада темом и њеним проблемима.

4 — Ономастика и јадранска језичка мрежа: кључно методолошко средство представља подела Илирика на антропонимијске области. То омогућава прецизнија поређења између месапског и балканске документације и избегава третирање илирског као јединственог и хомогеног језика. Закључци у вези са овим одељком примерени су у сваком погледу. Реч је о јасној, опрезној и амбициозној синтези која показује потпуно владање темом и њеним проблемима.

Што се тиче кључних елемената кореспонденције, ономастичка анализа издваја три главна резултата: (1) либурнске кореспонденције су ограничене и географски концентрисане, пре свега на северну Италију; то не указује на снажан језички утицај;

(2) у погледу грчког и периферних балканских паралела, поједине кореспонденције (на пример облици *Μεσσάλ-/Μεταλ-*, *Metapontum*) делују повезано са ширим индоевропским корпусом хидронима и топонима. Оне се не могу са сигурношћу повезати са илирским;

(3) кореспонденције у унутрашњости Балкана знатно су значајније са становишта постављеног истраживања. Са методолошке тачке гледишта, овај пододељак представља изузетан рад који се ослања на најчвршће паралеле које повезују месапски са далматско-панонском антропонимијом, илирском (у нешто мањој мери) и дарданском грађом (сложеном, али релевантном). Примери које аутор користи обухватају заједничке лексичке основе, лична имена и теониме (нпр. *Das-*, *Plator*, *T'ana/Thana*). Поједини хидроними и топонимске кореспонденције (нпр. *Metaurus*, *Sybaris*, *Vantia*) указују на шири палеобалкански слој, али нису подједнако уверљиви. Сам месапски етноним (*Μεσσάλιοι*) има несигурно порекло и делује пре као последица грчке ономастичке традиције него као израз илирске етимологије.

5 — Што се тиче везе између месапског и далматско-панонског, најважнији резултат представља кохерентан и релативно густ скуп кореспонденција између месапског и далматско-панонске антропонимијске области. То укључује: (5.1) заједничка лична имена (нпр. *Das-*, *Plator*), божанска имена (*T'ana / Thana*), као и сличности у фонолошким структурама. То указује или на дуготрајне контакте на Балкану пре миграције, или на дубље језичко сродство у оквиру једне регионалне подгрупе. Кључне изоглосе (5.2) подржавају ову везу. Ограничио бих се на следеће: (a) третман лабиовелара (нпр. *benna*, *Baedarus*, *Bora*), (b) обрасце палатализације (*T'ana / Thana*), (c)

заједничке морфолошке формације, и (d) делимичне развоје вокала (нпр. ao/au као рефлексе *eu). Аутор је дубоко ушао у своју тему, али ипак задржава довољну дистанцу да укаже на ограничења. Како с правом подсећа, нису све особине искључиве и неке се јављају и у албанском или другим индоевропским гранама, што умањује њихову дијагностичку вредност. У наредној фази он приступа сумирању фонолошког поређења са илирским. Илирска документација сувише је фрагментарна за поуздане закључке, али заједнички развоји (лабиовелари, вокалски рефлeksi) указују да су месапски, далматско-панонски и илирски можда припадали континууму блиско сродних дијалеката, а не јасно развојеним језицима. Истовремено, далматско-панонска и уже илирска ономастика нису идентичне, али су међусобно ближе него што су трачкој или либурнској.

б — Завршна синтеза и закључци: вешто преплићући разноврсност и кохерентност, аутор на крају одбацује традиционални модел јединствене илирске миграције у Италију. Уместо тога, нуди једну нијансиранију слику: (а) присуство Либурна у Италији историјски је вероватно, али ограничено и функционално специфично (пре свега повезано са трговином); (б) месапски није непосредно изведен из једног јединственог илирског језика; (в) не постоји доказ о кохерентном миту о илирској миграцији који би објашњавао порекло Месапа; (г) ономастичке и језичке паралеле најпре упућују на сложену мрежу контаката преко Јадрана.

Најважнији закључак јесте да је месапски најтешње повезан са далматско-панонском антропонимијском сфером, уз додатне, али слабије везе са илирском и дарданском грађом. Те везе вероватно одражавају или: (а) заједнички језички супстрат западног Балкана, или (б) дуготрајне праисторијске контакте пре миграције говорника месапског у Италију.

Ипак, услед фрагментарне и посредне природе документације, прецизна класификација месапског унутар индоевропског корпуса остаје отворено питање. Студија се зато залаже за наставак употребе одвојених назива — месапски, далматско-панонски и илирски — уз истовремено признавање њихове вероватне блискости у оквиру ширег палеобалканског континуума.

Рад Данила Савића представља **изузетан пример самосталних запажања и примене техника и метода, али не у имитативном, већ у потпуно аутономном и критичком облику, непрестано усмерен ка дубоком разумевању проблема и његовој релевантности како за језичку реконструкцију, тако и за културну историју.** Са формалне стране, његов стил одликује висок степен прецизности и интелектуалне софистицираности. Важно је истаћи да су ова дисертација и сви њени резултати настали у ограниченом временском периоду, што безрезервно заслужује посебно признање.

Резиме: У закључку, пред нама је рад изузетног шитине и дубине, настао у веома ограниченом времену, укључујући и године пандемије. У својој дисертацији господин

Данило Савић показује способност да продре у саму суштину разматраних појава и да се усредсреди на теме од великог значаја за лингвистику, филологију, етничку и религијску историју, у перспективи која обједињује унутрашњу анализу језика и крос-културну методологију. Истовремено, пажљиво указује на импликације и перспективе свог истраживања за виши ниво компаративне и историјске анализе, на оригиналан, интелегентан и теоријски промишљен начин. Уверен сам да ова монографија представља изузетан научни рад који ће постати једно од референтних дела у индоевропским студијама и да ће и аутор и ментори након одбране морати да усмере напоре ка њеном објављивању. Очигледно је да дисертација коју је поднео господин Данило Савић представља дубоко уверљив рад који заслужује највише похвале и *summa laus*. Овај изузетан пример научног рада сведочи о изванредним научним способностима свог аутора, младог истраживача великог талента.

Господин **Беноа Росињол**, редовни професор античке историје на Универзитету у Авињону, истиче следеће:

Под насловом, *Језички контакти између Италије и Балкана у антици: случај месапског и језичких реликата Илирика* докторска дисертација господина Данила Савића, пре свега усмереним ка лингвистичким питањима, суочава се са изузетно значајним научним проблемима који обухватају праисторију и историју два велика медитеранска полуострва, културе и језике који су се на њима развијали, као и укрштање важних научних области, понекад веома удаљених и у времену и у простору. Образован у Београду и Паризу у области филологије и лингвистике, аутор уме да овим амбициозним питањима приступи методично, јасно и опрезно.

Одлучујући се да испита језичке односе између области у којима се говорио месапски и балканског подручја, са тежиштем на некадашњем римском Илирику, он се поставља у средиште бројних научних питања која захтевају овладавање различитим и сложеним корпусима извора. Три главна корпуса чине: пре свега месапска епиграфика, са око 600 натписа, углавном исписаних тарентинским грчким алфабетом на подручју које обухвата Месапе, али и Пеукетије и Дауне; други корпус чине митови о пореклу Месапа у античкој књижевности; трећи обухвата трагове домородачких језика у грчко-римској епиграфици Илирика и његових ободних области. Сва три корпуса одликују се фрагментарношћу, лакунарношћу, понекад и пристрасношћу извора, као и високим степеном техничке сложености коју њихова обрада захтева. Када је потребно, Данило Савић уме да свој корпус допуни неопходним материјалом, било да је реч о античким глосама или когнатима у удаљеним индоевропским језицима; читалац тако, поред осталог, наилази и на албанске дијалекте попут гега, балтичке језике, па чак и елфдалски.

Нарочито јасан увод прецизно излаже постављени проблем и стање истраживања, како у погледу месапског, тако и језичке ситуације у Илирику. Он најављује и један од

најважнијих доприноса и методолошких алата рада — дефинисање антропонимијских области на Балкану, са посебним разликовањем либурнске, далматско-панонске и уже илирске области. Истраживање се води систематично и уз потпуно транспарентну методологију, никада не губећи из вида нијансе које намеће стање документације.

Прво поглавље (стр. 31) усредсређено је на месапски. Након приказа досадашњих истраживања, аутор анализира алфавет, потом фонологију, да би на крају извео опште закључке. Данило Савић уме да развије своје лингвистичке, фонолошке и етимолошке анализе, а да при томе не занемари материјалну основу документације и ограничења својствена епиграфској грађи. Тако сведочи о свом оправданом опрезу у вези са критеријумима за датовање (стр. 32) и спроводи прецизну анализу појединих слова (слово у облику грабуља или трозупца, ета, ипсилон) како би, кад год је то могуће, установио њихову фонолошку вредност. Као и касније у раду, ово поглавље показује (нпр. стр. 52) оправдану епистемолошку скромност, способну да укаже на границе нашег знања („разлози који стоје иза тога нам измичу”, поводом употребе дигаме; такође стр. 53, нап. 137, где аутор указује на питања која би тек требало размотрити у вези са удвојеним сугласницима на основу рада објављеног непосредно пре завршетка дисертације; на стр. 111 јасно указује на ризик кружног закључивања у тумачењу облика *veinan*).

Међутим, опрез и акрибичност не спречавају га да формулише важне закључке, нарочито када, ослањајући се у почетку (стр. 100) на анализе Емануела Дипраза, разматра аргументе за сврставање месапског међу *centum* индоевропске језике. Он јасно показује да су, у садашњем стању истраживања, аргументи у прилог *centum* класификације поузданији од оних који подржавају *satem* класификацију, истовремено јасно стављајући до знања да се питање не може сматрати коначно решеним (стр. 116–120).

Друго поглавље (стр. 121) разматра транс-јадранска кретања Илира ка Италији, пре свега на основу античке књижевности и митова о пореклу, али и на основу анализе антропонима, топонима и етнонима. Аутор најпре разликује предања о Либурнима од предања о Илирима, а затим разматра питање Јапода и могућих трагова илирских позајмљеница у Умбрији. То доводи до веома прецизних расправа о тешким текстовима, попут Игувинских таблица, и појединим специфичним терминима. Посебно треба истаћи дугу расправу о једном од назива за храст и сродно дрвеће у више индоевропских језика ради тумачења умбријског *krapuvi*. Овакве дискусије сведоче о богатству и густини рада и бројним доприносима које он доноси чак и на маргинама своје основне теме. Аутор потом разматра Апулију и порекло Месапа, анализирајући све античке изворе. Узгред треба напоменути да је боље избегавати француски облик имена *Antoninus Liberalis* и задржати латинску форму. После детаљног прегледа географије области, расправа се усредсређује на митове о пореклу Илира у Апулији. Посебно се истиче прецизна и нијансирана анализа Душанићевог тумачења једног мита који преноси Варон. На стр. 189 вероватно би требало поново

размотрити или појаснити питање Плинијевог описа Либурније. Плиније наводи да постоји 14 либурнских градова, затим именује оне који се међу обичним (стипендијарним) заједницама морају поменути (њих четири), а потом и оне са повлашћеним статусом (њих седам). Тако остају само три непозната имена (*oppida ignobilia*, да употребимо термин из његовог описа Нарбонске Галије). То не мења суштински закључак: 14 није 12 и заиста нема разлога да се Плинијева листа насилно тумачи као доказ постојања додекаполиса, закључак којем се не може приговорити. Најзад, закључци су поново чврсто утемељени. На стр. 193 аутор опрезно и, вероватно, с правом примећује: „митови о илирској колонизацији Апулије не чувају сећање на транс-јадранску миграцију Илира”, а исто тако и на стр. 198: „У светлу ових чињеница, оправдано је одбацити идеју да ‘илирско’ порекло Месапа потиче из далеке прошлости и чува успомену на прелазак Јадрана од стране балканских предака Месапа”.

Разматрање се потом усмерава на етнонимију и топонимију Апулије. Треба истаћи расправу о корену речи која означава воду у индоевропским језицима (стр. 212). Аутор у Енотријима препознаје месапофону популацију у Луканији, што делује могуће (стр. 216), и путем топонимије показује (стр. 225) да је у једном тренутку простор месапофоних популација превазилазио географску област ограничену месапском епиграфиком. Као и у остатку рада, опрезна анализа топонимских кореспонденција уме с правом да одбаци несигурне паралеле (стр. 239–241 за *Butuntum*, *Aletium*, *Nereturum*...).

Поглавље се завршава јасним закључком, у којем треба издвојити, између осталог: „може се, дакле, без већих резерви одбацити идеја о корпусу илирских (или јаподских) облика у Умбрији“ (стр. 246), као и: „према томе, не може се искључити могућност да мотив илирских колониста у околини Брундизијума потиче из културних и трговачких контаката са Илирима у том периоду“ (стр. 247).

Треће поглавље (стр. 256) отвара се представљањем појма палеобалканског језика, при чему се јасно указује на тешкоће које треба разрешити, попут могућности разликовања „блиског сродства или интензивног контакта”. Стање истраживања илирског језика представљено је полазећи од темељних радова Кречмера, Краеа и Мајера. Ова студија се од њих разликује тиме што дефинише антропонијске области и поставља их у средиште својих разматрања о илирским језицима. Рад се пре свега ослања на епиграфску грађу римског доба из различитих балканских провинција и јадранске области. Грађом се, опет, влада са великом сигурношћу.

Било би заморно систематски издвајати сва добра места и занимљива запажања; поменимо, на пример (стр. 263), добро тумачење имена на натписима (*Andamonius*, *Diopanetus*), уз исправно уважавање контекста, као и начин на који аутор успешно показује ограничења етимолошког приступа који недовољно узима у обзир контекст анализираних случајева (стр. 272). Од стр. 273 антропонијске области представљене су систематично, почев од Либурније (стр. 279), затим далматско-панонске области (стр. 294), па уже илирске области (стр. 299). На тој основи упоређују се далматско-

панонска и илирска фонологија, са закључком да је вероватно реч о два сродна језика (стр. 312).

Расправа се потом усмерава на сложен случај Дарданије, при чему се најпре разматра њено место у старијој историографији (стр. 315: „Дарданци ... изгледа да су чинили једну *ciuitas peregrina*“; можда би ипак требало сматрати да је та територија временом била подељена на више градских заједница). Овде треба указати и на једини проблем који смо уочили у разумевању бројних, често сложених, ономастичких формула римског доба: на стр. 320 потребно је уклонити тумачење наводног когномена *Dardanus* у тобожњим „ономастичким формулама“ три наведена примера (RMD 55, 247 и AE 2008, 1742). *Dardanus* је у ствари *origo*, наведен после типичне перегрине именске формуле (једно лично име праћено патронимиком), како је и уобичајено у римској војној номенклатури, што је правило које се неизбежно јавља у разматраним званичним документима (војним дипломама). Стога треба сходно томе исправити и одредницу *dard-* на стр. 390.

Након тога разматрају се трачки и дачки (стр. 321). По питању дако-трачког јединства аутор остаје веома опрезан, свестан ограничења документације. Разматрајући потом македонске глосе (стр. 334) и пеонски, он показује језичку сложеност Балкана. Преглед се завршава освртом на албански, при чему се истичу (стр. 345) значајне препреке за илирско или трачко порекло албанског језика, што доводи до исправног закључка (стр. 346): „може се без већих резерви претпоставити да нам нису познати сви палеобалкански језици“.

Закључак овог поглавља доноси важне резултате: „Питање дако-трачког јединства, дакле, остаје отворено“ (стр. 349); „Због контаката са Либурнима, далматска антропонимија Ридера и његове околине издваја се од остатка далматско-панонске области, како репертоаром имена тако и ономастичким формулама“ (стр. 349); „не постоји посебан дардански језик нити, као што је већ показала С. Лома (2010), посебан корпус дарданских антропонима“ (стр. 350); и коначно: „оправдано је претпоставити да језици повезани са далматско-панонском и ужом илирском облашћу нису били радикално различити“; „извесно је да (пра)албански није директан потомак језика повезаног са илирском антропонимијском облашћу, али је са њим био у контакту још од антике“ (стр. 351).

Окупљајући тридесетак одредница (на 112 страна) посвећених ономастичким и лексичким кореспонденцијама између Месapiје и Илирика, четврто поглавље представља средиште рада и документарну основу која ће несумњиво служити као важно упориште и референтна тачка будућим истраживањима. Аутор, уосталом, јасно указује и на неутемељене, сумњиве или нејасне кореспонденције (типографска конвенција за разликовање сумњивих и нејасних примера могла је бити нешто израженија од простог положаја упитника пре или после облика). Није могуће задржати се на целокупном богатству ових одредница.

Поменимо, узгред, одредницу *bat- са важном расправом о имену *Bato* (стр. 360 и даље); занимљив случај исправно уочених посебних формула *qui et* (стр. 369–371), као и значајну одредницу *das- / daz-*. И овде смо, у оквирима сопствене стручности, нашли само једну тачку неслагања, поводом натписа за *Dalmasius*-а (стр. 406). С једне стране, потребно је навести потпуну референцу (*CIL* III, 3079, стр. 2328(175), иако је прихваћено читање исправно). Пре свега, међутим, није много уверљиво претпоставити да је његов носилац био Месап, а не локално становништво. Триба *Sergia* добро је посведочена у Далмацији, а други *Servilius* познат је са острва Вис/Issa (*AE* 1990, 790). Гентилно име је иначе добро посведочено у Далмацији. *Tria nomina* је сасвим лако могао носити домородац који је стекао римско грађанство. Арбитарно је претпоставити да та особа потиче из јужне Италије, уз ризик кружног закључивања: аутор само на основу лингвистичке анализе облика *Dalmasius* приписује тај пример месапском корпусу, не узимајући у обзир да епиграфски контекст и натпис у целини пре упућују на локалну особу и да би *Dalmasius* можда требало објаснити као локални и позни развој имена *Dalmatius* у регионалном латинском (Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, 1978, стр. 197).

Након тога (стр. 469) износе се синтеза грађе и закључци. Треба истаћи слабост или одсуство веза између месапског и севернојадранске, односно либурнске грађе, али и чињеницу да су „укратко речено, искључиве кореспонденције између месапског и уже илирске области ретке и мало вероватне“ (стр. 471), као и постојање „нарочито блиске везе између месапске ономастике и ономастике далматско-панонске области“ (стр. 472, као и стр. 474). Посебно треба похвалити синтетичку табелу ономастичких кореспонденција (стр. 482 и даље).

Општи закључак рада чини пети и последњи део (стр. 484). На основу својих резултата, аутор успева да установи изоглосе, нарочито у погледу лабиовелара (стр. 487), предложи разликовање либурнских и месапских популационих кретања у Италији (стр. 490) и заузме оправдано критичку дистанцу према митским предањима о Илирима у Италији (стр. 493: „Узимајући све то у обзир, може се закључити да није постојао јединствен корпус митова посвећених миграцијама балканских народа у Италију.“).

Повезујући научне области које су понекад међусобно веома удаљене, уз јасну и прегледну методологију и сигурно и потпуно владање грађом, рад Данила Савића несумњиво треба што пре да пронађе свој пут ка објављивању. У том смислу указујемо и на неколико могућих побољшања, која ни у ком случају не доводе у питање изузетно позитивну оцену рада. Формални квалитет дисертације је веома висок, а израз нарочито јасан и прецизан. Ипак, текст би се често могао типографски растеретити већим бројем краћих пасуса.

Треба посебно похвалити изузетан квалитет 500 страна француског текста које је Данило Савић написао. Ипак, као и код сваког аутора коме француски није матерњи језик, поједине формулације би могле бити побољшане (« Il n'est pas certain si », «

même vaut », употреба речи « foulain » уместо « roulain », израз « encore un » уместо « un autre », понегде употреба чланова или релативних заменица, као и врло ретке синтаксичке замене de и à). Присутне су и понеке неизбежне типографске грешке. Аргументација је у целини јасна и добро вођена, мада би у перспективи објављивања понегде могла бити сажетија (стр. 242–243: расправа о речи *Genusus* делимично је већ вођена на стр. 116 и било би корисно унети упућивање; у четвртом поглављу последњи део понекад понавља раније изнете аргументе, па га је можда било могуће скратити).

Поједине редакцијске детаље такође би требало преиспитати: на стр. 202 потребно је уједначити превод Плинија са оним који је већ делимично дат око стр. 189 (превођење *ciuitas* као „пегрина заједница” сувише интерпретира текст који говори само *ciuitas*); у другом поглављу, на стр. 214 (као и на другим местима), формулацију „пре доласка” можда би било боље заменити са „пре појаве”, што је неутралнији израз и пре свега говори о нашој перцепцији заснованој на изворима, док „долазак” имплицира миграцију; на стр. 279–280 израз „старо домородачко лично име” прикладнији је од „старо домородачко име”, јер је француски појам *grénot* слабо применљив на античке ономастичке системе и носи ризик анахронизма.

Реч је, међутим, само о ретким детаљима у једном оригиналном, методолошки утемељеном и изузетно богатом раду, способном да повеже бројне научне области. Стога бисмо желели да укажемо и на чињеницу да се питања разматрана у дисертацији данас могу додатно осветлити новим приступима. Наиме, питања демографског састава и популационих кретања могу се сагледати и кроз савремена истраживања древне ДНК. Недавна студија, иако заснована на ограниченом броју генома из гвозденог доба у Апулији, показује велику хетерогеност популације и наглашава повезаност тог простора. Истовремено, указује и на значајан степен аутохтоности. Посебно је занимљиво што не показује нарочиту везу са Критом, односно са минојским популацијама, док, напротив, указује на могуће везе са древним популацијама данашње Хрватске (Aneli et al., The Genetic Origin of Daunians and the Pan-Mediterranean Southern Italian Iron Age Context, *Molecular Biology and Evolution*, 39-2, 2022, msac014 doi.org/10.1093/molbev/msac014). Исто тако, поводом стр. 257 и 347, о пореклу албанског језика и албанских популација, могу се поменути и недавно објављена генетска истраживања (Davranoglou et al., Ancient DNA evidence for the history of the Albanians, *Nat Hum Behav* 2026 <https://doi.org/10.1038/s41562-026-02462-z>).

Наравно, и ове генетске податке треба разматрати са свом потребном опрезношћу, критичком дистанцом и методолошком строгошћу, али управо овакве перспективе будућег интердисциплинарног дијалога показују богатство и плодност рада Данила Савића.

На крају, као и остали чланови комисије, морамо истаћи изузетан квалитет докторског рада Данила Савића, који је кроз оригинално истраживање успео да са великим успехом спроведе анализу изузетно сложених извора и дође до научно веома значајних

17/33

резултата, истовремено остајући оправдано опрезан и чврсто утемељен у својим закључцима. Стога, у потпуном сагласју са осталим члановима комисије и без икаквих резерви, препоручујемо одобрење одбране ове докторске дисертације.

18. маја 2026. године

Чланови комисије:

проф. др Беноа Росињол, редовни професор Универзитета у Авињону (председник комисије)

др Драгана Николић, виша научна сарадница Балканолошког института САНУ,

др Биљана Михаилова, ванредна професорка Универзитета "Св. Климент Охридски" у Софији,

PD Dr. habil. mult. Велизар Садовски, истакнути научни сарадник Института за иранистику Аустријске академија наука